

Citation:

R.R. Post, Levensbericht J.F. Niermeyer, in:
Jaarboek, 1965-1966, Amsterdam, pp. 409-414

HERDENKING VAN

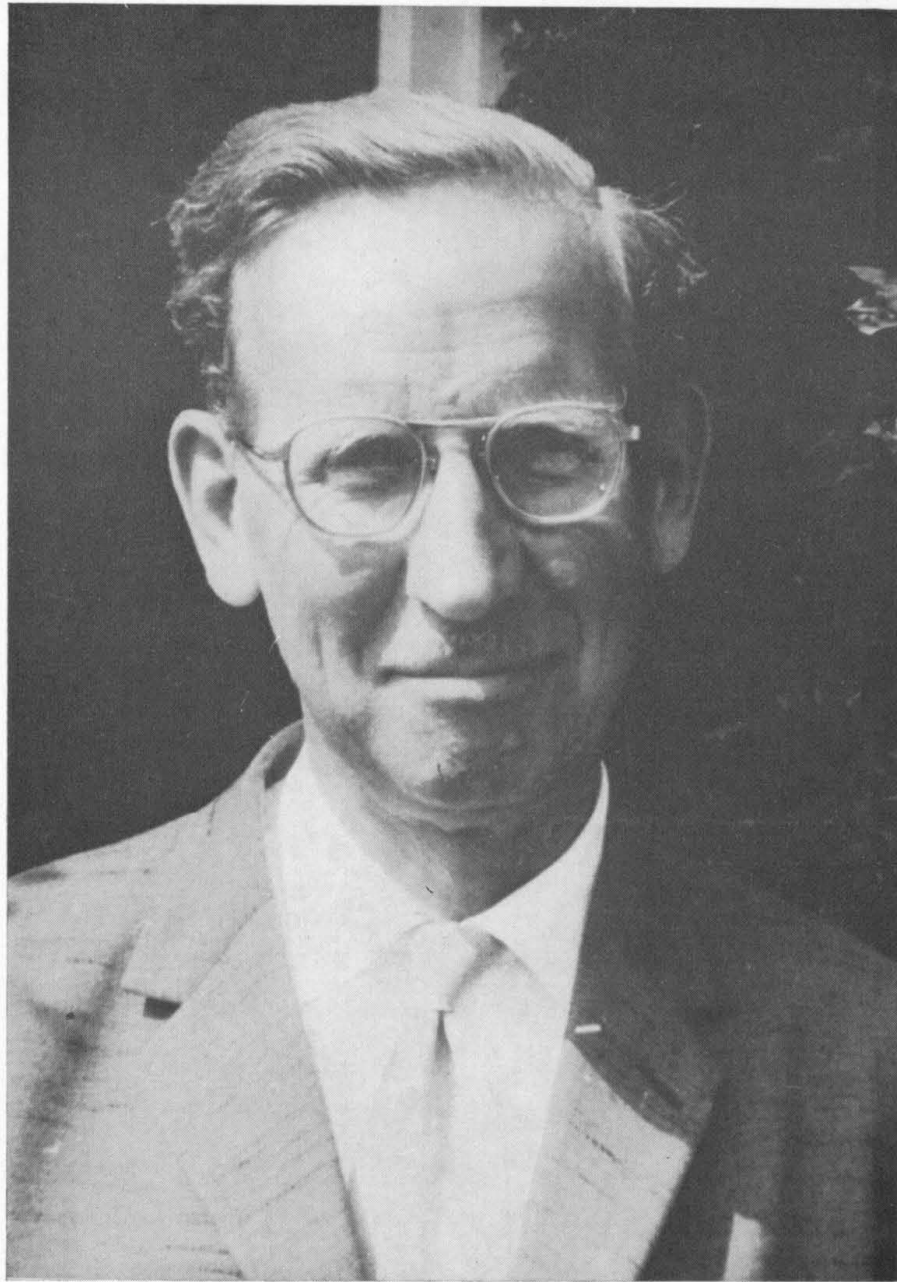
JAN FREDERIK NIERMEYER

(15 maart 1907—12 december 1965)

Het in 1962 benoemde lid van deze Akademie, de op 12 december 1965 overleden professor Jan Frederik Niermeyer was een bekwaam historicus en een erkend en ervaren mediaevist. Geboren 15 maart 1907, als zoon van de latere Utrechtse hoogleraar in de geografie, studeerde Jan Frederik na de H.B.S. te hebben doorlopen en het staatsexamen te hebben afgelegd geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Utrecht van 1924—16 december 1933 en koos voor het doctoraal examen Middeleeuwse geschiedenis als hoofdvak, met Nederlandse taal en letterkunde en historische geografie als bijvakken. Hij was assistent van Prof. Oppermann van 1 april 1931 tot 1 september 1936.

In de laatste studiejaren tevens de eerste van zijn assistentschap had hij het geluk zeer nauw betrokken te worden in de laatste voorbereiding van de overigens zeer omstreden uitgave van de *Fontes Egmundensenses* (in 1933 verschenen), door Oppermann verzorgd. Deze medewerking heeft de professor in het voorwoord aldus aangegeven: „Hij heeft niet alleen de moeilijke bewerking van de naamindex op zich genomen, maar heeft ook het gehele werk telkens en telkens weer tot in alle bijzonderheden met mij nagegaan en talloze aanvullingen en verbeteringen daarin aangebracht. Zonder zijn toewijding en bekwaamheid zou het werk niet geworden zijn wat het nu is.” Zulk een getuigenis van de professor voor zijn assistent was niet alleen eervol voor de laatste, maar toont tevens, dat Niermeyer behalve de algemene vorming ook nog een persoonlijke opleiding van Prof. Oppermann heeft ontvangen.

Voor het schrijven van zijn dissertatie stelde Niermeyer een onderzoek in naar enkele groepen van Luikse en Maastrichtse oorkonden, aan welker echtheid werd getwijfeld en bracht dit tot een goed einde in zijn proefschrift: *Onderzoekingen over Luikse en Maastrichtse oorkonden en over de vita Baldrici episcopi Leodiensis*, waarmede hij op 9 juli 1935 zijn doctorstitel cum laude behaalde, anderhalf jaar na zijn doctoraal examen (16 december 1933). Hij maakte er kennis met een klassiek voorbeeld van oorkondenvervalsing, waarbij een kroniekschrijver betrokken was die zijn schrijverservaring ook in dienst

JAN FREDERIK NIERMEYER
(15 maart 1907—12 december 1965)

stelde voor andere liefhebbers, met name voor de steden Hamburg en Maastricht.

Na een korte niet zeer geslaagde leraarsbetrekking aan het Amsterdams Lyceum werd Niermeyer benoemd tot assistent van Prof. Z. W. Sneller aan de Rotterdamse Economische Hogeschool, hetgeen enige ombuiging van zijn studierichting betekende. Onder de stevige leiding van zijn chef werd de mediaevist tot de beoefening van de economische geschiedenis gebracht, waarvoor hij zoals later bleek, veel aanleg bezat. Na in Rotterdam acht jaren gewerkt te hebben werd Niermeyer in 1943 geroepen tot het geven van hoger onderwijs. Hij begon als lector voor de Middeleeuwse geschiedenis te Groningen, waar hij bij K.B. van 25 mei 1943 werd aangesteld, en werd in 1946 hoogleraar aan de gemeente universiteit te Amsterdam met de leeropdracht voor de algemene en vaderlandse geschiedenis der Middeleeuwen en de hulpwetenschappen der geschiedenis. Zijn docententijd van vijfentwintig jaren was voldoende om een groep toegewijde studenten te vormen en verschillende publikaties het licht te doen zien. Terwijl Jan Romein de afdeling geschiedenis te Amsterdam het meest bekend maakte en het grootste aantal leerlingen trok, zette Niermeyer zijn kritische oorkondenstudies door Oppermann begonnen voort en trachtte zijn leerlingen voldoende theoretische kennis van dit vak bij te brengen en praktisch te scholen. Hij alleen van de tot katheders gekomen leerlingen van Oppermann heeft zijn studenten door middel van oorkondenstudies tot de *summi honores* geleid. Op dit gebied is hij een autoriteit geworden en de commissie tot uitgave van het oorkondenboek van Holland en Zeeland gevoelde zich veilig, toen Prof. Niermeyer het toezicht op de nieuwe uitgave op zich genomen had. Het laatste levensjaar heeft hij deze taak nog vervuld, maar is er helaas in blijven steken. Ook had hij op zich genomen toe te zien op de publikatie van een oorkondenboek voor Brabant, dat door een van zijn leerlingen tot stand gebracht zal worden. Hij publiceerde zelf studiemateriaal voor de beoefening van dit vak: *Honderd Nederlandse oorkonden en akten uit de jaren 1245 tot 1500* (Groningen Batavia 1939).

De oorkondenstudie bracht hen tot de behandeling van de geschiedenis van de oudste instellingen in de Nederlanden, met name van de steden en de gewesten. De volgende studies kunnen dit bewijzen: Over het stadsgezag in midden-Friesland in de 12e eeuw, behandelend een keizerlijk diploma van 28 december 1107 voor het graaf-

schap Zutfen¹⁾, Delft en Delfland met de zeer omstreden stadsrechten van de stad Delft²⁾; Amsterdam als dochterstad van Utrecht³⁾, waarin de oplossing van het probleem gevonden werd door een studie van de verhouding van het handvest van bisschop Gui van Avennes van Amsterdam en het Utrechts recht zo als dit in het *Liber Albus* is overgeleverd.

Niermeyer's studie beperkt zich niet tot het zuiver kritische onderzoek naar de echtheid of de onechtheid van oorkonden, doch hij wist van de bekritiseerde stukken ook het juiste gebruik te maken. Geholpen door zijn uitgebreide kennis van het historische recht, vooral het leenrecht verklaarde hij de betekenis der oorkonden voor de plaatselijke of gewestelijke instellingen. Deze schijnbaar lokale geschiedenis belichtte hij in feite in het kader van de politiek van de koning, de graven en de stadsburgers. Bij deze laatste kwam de zorg voor de economie en het streven naar vrijheid duidelijk aan het licht. Als kenmerkend voorbeeld van Niermeyer's werkwijze mag ik zijn laatste studie noemen nl. over de ontginning van een gebied in het oostelijke gedeelte van de Brabantse Meierij omstreeks 1200⁴⁾. De ontginningswerkzaamheden leidden toen tot enige conflicten tussen naburige adellijke heren van wie enige door de hertog van Brabant en de anderen door de graaf van Gelre werden gesteund, hetgeen ten slotte in het kader van de strijd tussen Welfen en Hogenstaufen wordt geplaatst.

Dit samengaan van detailonderzoek met een ruime blik is ook karakteristiek voor zijn inaugurele rede, uitgesproken op 21 januari 1946: *Heroriëntatie van onze mediävistiek*⁵⁾. Evenals H. Pirenne bij een rectorale rede van de universiteit van Gent in 1921 na de eerste wereldoorlog zich de vraag stelde of de geschiedbeoefening, zoals zelfs deze Waal haar in Duitsland had geleerd, nog te handhaven was en of hij zich niet veel meer op Frankrijk moest oriënteren, zo drong in 1946 vlak na de tweede wereldoorlog een dergelijke vraag zich aan Prof. Niermeyer op. Na al wat de Nationaal-socialisten aan studie en geschiedschrijving in tijdschriften en boeken en zelfs in de uit-

1) Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde VIIe reeks 8 (1937) 1—33.

2) Leiden 1944.

3) Tijdschrift voor geschiedenis 60 (1947) 40—49.

4) Het klooster Berne en de ontginning van de oostelijke Meierij omstreeks 1200 Ceres en Clio Wageningen 1964 113—128.

5) Amsterdam 1946.

gave van de *Monumenta Germaniæ historica* hadden te zien gegeven, was het voor Niermeyer niet moeilijk een keus te maken. Hij keerde zich resoluut tot de Franse wetenschap, maar toonde aan, dat de oorkondenstudie zoals hij die van Oppermann geleerd had niet een monopolie was van Duitsland. De Duitse oorkondenstudie was vooral in Wenen bedreven en door personen die zeker niet allen arisch waren. Frankrijk kende even bekwame beoefenaars. De argumentatie van deze rede toont een ruime kennis van de historiografie van de laatste eeuw. Niermeyer wilde vooral contact zoeken met onze zuiderburen, zowel Walen als Vlamingen. Hij heeft dit voornemen strikt uitgevoerd. Hij bezocht bijvoorbeeld niet de congressen van Nederlandse en Duitse historici der grensgebieden, maar onderhield een innige vriendschap met Luikse professoren. In de oorkondenstudie en in de vorming van de leerlingen in deze moeilijke materie heeft Niermeyer naar mijn mening belangrijke diensten aan de Nederlandse geschiedbeoefening bewezen.

Niermeyer heeft zich met succes nog op twee andere terreinen door studie en publikatie bewogen, nl. op dat van de economische geschiedenis en op dat van lexicografie. Op het eerste terrein hadden vooral de ontginning, de landbouw en de handel zijn aandacht. Naast een handboek: *De wording van onze volkshuishouding* ⁶⁾ bestaat zijn oeuvre op dit terrein uit artikelen in tijdschriften en huldeboeken en verder uit een kleine en grote uitgave van bronnen: de kleine, betreft een veertiende-eeuwse handelsoorlog: Dordrecht en bovenlandse steden, 1442—1445 ⁷⁾, verschenen in de *Bijdragen van het Historisch Genootschap* en de grote bevat de publikatie en de Bronnen voor de geschiedenis van de handel van het Beneden-Maas gebied, in de R.G.P. welke op de inleiding na klaar is gekomen. Deze zeer summiere opgave van Niermeyer's economisch-historische studie moge voldoende zijn opdat ik iets uitvoeriger kan wijzen op de derde materie van zijn wetenschappelijke activiteiten nl. de lexicografie. Hier heeft hij nieuwe, door hem zelf gekozen en gemotiveerde wegen bewandeld. Op het laatste van zijn leven heeft hij zich geheel aan dit werk gegeven, nl. de uitgave van de *Mediæ Latinitatis Lexicon minus* ⁸⁾, waarvan elf afleveringen verschenen zijn, hetgeen betekent dat het

⁶⁾ 's-Gravenhage 1946.

⁷⁾ *Bijdragen en mededelingen van het Historische Genootschap* 66 (1948) 1—59.

⁸⁾ Leiden 1954.

werk op een aflevering na is gereed gekomen. In 1954 verscheen de eerste aflevering. Het werd niet door alle filologen gunstig ontvangen. In twee artikelen één in *Le Moyen Age* ⁹⁾ en het andere in het *Archivum Latinitatis* omschreef en verdedigde Niermeyer zijn opvattingen. Het eerste artikel is in feite een zakelijke maar ingrijpende kritiek op de eerst verschenen aflevering van de nieuwe Ducange en de tweede was een mededeling uitgesproken in Krakau op 17 oktober 1958 ¹⁰⁾ voor een groep vakgenoten, die zich met de Lexicografie van het Middeleeuwse latijn bezighielden. Volgens Niermeyer zijn de latijnse woorden afkomstig uit het Romeinse Rijk toegepast op nieuwe steeds groeiende en zich ontwikkelende instellingen, en op zaken aan de Middeleeuwen eigen. Zij kunnen daarom niet uitsluitend of voornamelijk ethymologisch worden verklaard, maar moeten in het historisch milieu worden bestudeerd. Aan de filologen, die de nieuwe Ducange tot stand brengen ried hij aan op hun bureau een historicus als medewerker te nemen. In het andere artikel achtte „hij het absoluut noodzakelijk rekening te houden met de gesproken talen, niet enkel op ethymologisch terrein maar vooral voor wat het semantische aangaat”.

Misschien was deze motivering achteraf tot zekere hoogte een zelfverdediging. Intussen bracht hij regelmatig zijn afleveringen op de markt, veel sneller dan dit bij de nieuwe Ducange geschiedde. Hij heeft aan dit lexicografisch werk in de laatste jaren vele, misschien te veel van zijn krachten besteed. Intussen is het boek zeer verspreid en bewijst goede diensten met name aan historici; zodat we de auteur voor deze publikatie zeer dankbaar kunnen zijn.

Zoals alle hoogleraren ontving ook Niermeyer allerlei taken, die min of meer tot de functie van hoogleraren in de geschiedenis behoren. Hij was redacteur van het *Tijdschrift voor Geschiedenis*, lid van het bestuur van het *Historisch Genootschap*, en van de *Rijkscommissie van de Uaderlandse Geschiedenis*. Hij heeft ook medegewerkt aan de twaalfdelige *Algemene Geschiedenis van de Nederlanden*, en zijn bijdragen behoren naar mijn mening tot de beste, die in het gedeelte over de Middeleeuwen van de *Algemene Geschiedenis* voorkomen. Voor de academie hield hij één mededeling over het onderwerp *judærorum sequaces*, die echter nog niet in druk is

⁹⁾ En Marge du nouveau Ducange, *Le Moyen Age* 63 (1957) 329—360.

¹⁰⁾ Remarque sur la formation du vocabulaire institutionnel mediolatin, *Archivum Latinitatis Medii Aevi* 28 (1958) 253.

verschenen, maar geheel past in de eerste categorie van zijn wetenschappelijke werkzaamheden.

Ondanks zijn sterke specialisatie, al was dit op verschillend gebied, was Niermeyer een all round mediaevist en een historicus met een ruime blik en een zeer omvangrijke kennis. Na een jaar van lijden, dat tweemaal een zeer ernstige chirurgische ingreep vorderde, overleed hij op 12 december 1965, hetgeen in feite een vroegtijdige dood betekende, een gevoelige slag voor zijn vrouw en voor zijn dochter en ook een groot verlies voor de beoefening van de Vaderlandse Geschiedenis der Middeleeuwen. Vivat cum viventibus.

R. R. POST